

ПРОДОВЖЕННЯ
«АРХІВУ РОЗСТРІЛЯНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ»:
СПРАВА МАЙКА ЙОГАНСЕНА

Наприкінці осені 2010 року в київському видавництві «Смолоскип» побачила світ підготовлена нами книжка під назвою «Архів Розстріляного Відродження» [1]. Це видання містить матеріали архівно-слідчих справ семи українських письменників 1920–1930-х років: Мечислава Гаска, Володимира Гжицького, Мирослава Ірчана, Якова Кальницького, Олексі Слісаренка, Івана Ткачука й Михайла Ялового. У передмові до збірки, пояснюючи принципи селекції матеріалу, ми зазначали, зокрема, таке: «Це – те найцінніше й найцікавіше, що вдалося знайти в слідчих справах репресованих українських письменників, які зберігаються в архівах Харкова. Звісно, таких справ куди більше, але дуже часто вони є значною мірою пам'ятками кривавої “творчості” співробітників ДПУ. Чи не найпоказовішим прикладом тут може бути архівно-слідча справа Майка Йогансена (архів Управління Служби безпеки України в Харківській області (далі – АУСБУХО), № 015614). Беззастережне визнання своєї участі в “антирадянській націоналістичній організації”, примітивний словник, незграбний казенний синтаксис... Від глибокого, витонченого, яскраво-фееричного письменника Майка Йогансена, так само як і від правди життя чи історії літератури, тут не лишилося навіть сліду» [1, с. 6–7]. Власне кажучи, від початку ми внесли матеріал архівно-слідчої справи Йогансена до своєї книжки, але потім, з огляду на вказані обставини, вирішили його не подавати. І все ж таки ця справа – яскравий документ доби. Нехай вона мало що говорить про творчість автора розкішної у своїй «романтиці вітаїзму» «Подорожі ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки Альчести у Слобожанську Швейцарію», але вона багато чого говорить про добу великого терору, в жорнах якого був знищений майже весь квіт української літератури першої половини ХХ століття.

Наприкінці своєї грайливо-іронічної «Автобіографії», поданої на сторінках третього числа «Літературного Ярмарку» за 1929 рік, Йогансен * казав: «Отже, я, Майк Йогансен, умру в 1942 році і, оселившись в царстві тіней, буду вести розумну бесіду з Гезіодом, Гайне і Мігуелем Сааведро Сервантесом. Але я буду з ними говорити українською мовою, бо вірю, що наша квітчаста батьківщина є діамант у гроні вільних народів світу. І ще я скажу там, у царстві тіней, що я, Майк Йогансен, був при житті і залишусь по смерті одним із кращих поетів української оновленої землі...» [2, с. 718]. Майк помилився тут тільки в одному: до 1942 року він не доживе. Його заарештують 18 серпня 1937 року о 16.00 за звинуваченням у належності до «антирадянської націоналістичної організації», а 26 жовтня цього ж таки року засудять до страти. І вже наступного дня в Лук'янівській в'язниці Києва – столиці радянської України – «одного з кращих поетів української оновленої землі» Майка Йогансена розстріляють.

Архівно-слідча справа Майка Йогансена (Архів Управління Служби безпеки України в Харківській області. Справа 015614)

Протокол допиту Михайла Гервазійовича Йогансена від 16 жовтня 1937 року **

Йогансен Михайло Гервазійович,
1885 р. народження, уродженець
м. Харкова, за національністю німець,
громадянина СРСР, службовець.

Питання: Ви подали заяву, в якій Ви визнаєте свою участь у контрреволюційній організації. Розкажіть про це докладно.

Відповідь: Ще в перші роки після соціалістичної революції я перебував у оточенні українських націоналістів, що врешті-решт вплинуло на мою літературну працю та націоналістичну діяльність.

---

* Авторство цього твору він приписав Іванові Сенченку.

** Усі матеріали подаємо в українському перекладі.

Будучи націоналістом, я прагнув зблизитися з помітними українськими націоналістами. Я прагнув познайомитися з помітним українським націоналістом Єфремовим * (керівником СВУ**) й отримати від нього рецензію на мою книжку віршів ***.

Це моє прагнення я здійснив, будучи на засіданнях загальної правописної комісії ****.

На одному із засідань я подарував Єфремову свою книжку, на якій він зробив напис такого змісту: «Якщо Йогансен рідниться з Україною, то це означає, що українська нація набуває слави».

Така оцінка Єфремова ще дужче надихнула мене на націоналістичну діяльність. Це стосується періоду 1929–1930 років, коли я і став на шлях активної боротьби з радянською владою.

У той час, у 1930 році, я переїхав жити до будинку «Слово» *****. Це сприяло зближенню з такими українськими націоналістами,

---

* Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939) – політичний і державний діяч, історик літератури, публіцист, дійсний член НТШ, академік ВУАН (з 1919 р.), секретар історично-філологічного відділу ВУАН. Народився на Звенигородщині. Навчався в Київській духовній семінарії та на юридичному факультеті Київського університету. Був членом Центральної Ради, заступником голови Центральної Ради, генеральним секретарем міжнародних справ у Генеральному Секретаріаті 1917 р. Заарештований 9 липня 1929 р. у зв'язку зі справою СВУ. Йому було інкриміновано керівництво цією організацією. Засуджений до смертної кари, яка була замінена на 10 років ув'язнення. Перші 7 років покарання відбував у Ярославському політизоляторі, потім був переведений до Володимирської в'язниці, де й помер.

** СВУ – Спілка Визволення України. За офіційними радянськими джерелами, СВУ – підпільна організація, яка існувала з 1926 по 1929 р., коли була викрита каральними органами. Показовий процес над діячами СВУ проходив з 9 березня по 19 квітня 1930 р. в Харкові.

*** Очевидно, ідеться про збірку «Доробок (Речі 1917–1923 р.)», яка побачила світ у Харкові 1924 р.

**** Єфремов і Йогансен входили до складу Державної правописної комісії, створеної при наркомосі згідно з постановою Ради Народних Комісарів УСРР від 23 липня 1925 р. для розробки правил правопису української мови.

***** Будинок «Слово» – письменницький кооператив за адресою: вул. Червоних письменників, 5 (тепер – вул. Культури, 9). Йогансен мешкав там у першому під'їзді, спершу в квартирі № 15 (на п'ятому поверсі), а потім у квартирі № 12 (на четвертому поверсі).

як Хвильовий *, Яловий **, Остап Вишня *** і Досвітній ****. Зі згаданими особами я часто зустрічався у садку будинку «Слово», де говорили про невдоволення політикою партії з національного питання та в галузі літературної діяльності.

---

* Хвильовий Микола (справжнє ім'я – Микола Григорович Фітільов) (1893–1933) – поет, прозаїк, публіцист, організатор літературного життя. Народився в містечку Тростянець на Харківщині. Навчався в Богодухівській гімназії. У 1910–1914 рр. працював чорноробом, вантажником. Воював на фронтах Першої світової війни. Демобілізований у 1917 р. Брав участь у громадянській війні. У 1919 р. стає на бік більшовиків і вступає до КП(б)У. Після цього працював у політвідділі Південного фронту, був у Другій кінній армії тощо. У 1921 р. прибуває до Харкова, стає одним із фундаторів спілки пролетарських письменників «Гарт». У листопаді 1925 р. створює ВАПЛІТЕ, бере активну участь у тогочасній літературній полеміці, у 1930 р. засновує угруповання «Проліт-фронт». Після розгрому цієї організації вступає до ВУСПП. Покінчив життя самогубством 13 травня 1933 р. в Харкові.

** Яловий Михайло Омелянович (прибране ім'я – Юліан Шпол) (1895–1937) – поет, прозаїк, драматург, публіцист. Народився 5 червня 1895 р. в селі Дар-Надежда Костянтиноградського повіту на Полтавщині. Навчався на медичному факультеті Київського університету. Активний діяч партії боротьбистів. Був членом літературних угруповань «Ударна група поетів-футуристів», «Асоціація панфутуристів», «Урбіно», «Асоціація комункульту», «Гарт», першим президентом ВАПЛІТЕ. Обіймав посаду редактора журналу «Червоний шлях», працював у видавництвах ЛіМ і ДВУ. Заарештований 12 травня 1933 р. у зв'язку зі справою УВО. 29 вересня 1933 р. судова трійка при колегії ДПУ УСРР засудила його до 10 років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках. 9 жовтня 1937 р. особлива трійка УНКВС Ленінградської обл. засудила його до страти. Розстріляний 3 листопада 1937 р. в Карелії (урочище Сандармох).

*** Вишня Остап (справжнє ім'я – Павло Михайлович Губенко) (1889–1956) – письменник і журналіст. Народився на Полтавщині. Навчався у військово-фельдшерській школі в Києві, згодом – у Київському університеті. Під час УНР був начальником медично-санітарного управління Міністерства залізниць. Літературну кар'єру розпочав у 1919 р. Заарештований у 1933 р. за звинуваченням у контрреволюційній діяльності й тероризмі. Перебував у концентраційних таборах до 1943 р. Після цього знову повернувся до літературної праці. Помер 26 вересня 1956 р. в Києві.

**** Досвітній Олесь (справжнє ім'я – Олександр Федорович Скрипаль) (1891–1934) – письменник. Навчався в Санкт-Петербурзькому університеті. Воював на фронтах Першої світової війни, якийсь час жив у Америці, Китаї та Японії. Повернувся на Україну в 1918 р. Був членом літературних угруповань «Гарт» і ВАПЛІТЕ. Заарештований у 1933 р. Розстріляний 9 червня 1934 р.

Розмови зі згаданими вище особами торкалися питання про те, що при радянській владі тому, хто пише правду, не дозволяють її друкувати, натомість створюють «сприятливі» умови для нездар, котрі пишуть під диктовку. Найактивнішу участь в обговоренні націоналістичних питань брав Яловий. Він (Яловий) тоді надихав мене на висловлення невдоволення існуючим радянським ладом на Україні.

Яловий під час кожної бесіди зі мною, а вони відбувалися з ним дуже часто в 1930–1933 роках у його квартирі, коли ми бували вдвох, давав мені вказівки про те, що серед нас треба поширювати невдоволення радянською владою. Це було пряме завдання Ялового – проводити націоналістичну пропаганду, спрямовану проти заходів радянської влади.

Відвідуючи квартиру Ялового, я познайомився в нього зі Слісаренком*.

Слісаренко – націоналіст і в бесідах зі мною виражав неприховане невдоволення національною політикою радянської влади.

Він казав, що в українців при радянській владі немає можливості розвивати власну українську культуру.

Обговорюючи процес над учасниками СВУ, Слісаренко розповів мені за присутності Ялового в квартирі останнього, що він виступав обвинувачем на цьому процесі. Він казав таке: «Ти, може, справді думаєш, що СВУ існувала. Жодної “Спілки визволення України” насправді не було. Існувала група націоналістично налаштованих українських інтелігентів, абсолютно безпечних і доволі беззубих. Їм пришили цю саму СВУ, аби їх звідси вислати. Я ж натомість виступив громадським обвинувачем на процесі, щоб цим краще замаскувати свою націоналістичну діяльність».

---

* Слісаренко Олекса Андрійович (1891–1937) – поет, прозаїк, публіцист. Народився 28 березня 1891 р. на хуторі Конівцові на Харківщині. З 1906-го по 1912 р. навчався в Харківській середній хліборобській школі. Шість років був на фронтах Першої світової війни. Обіймав посаду головного редактора видавничого відділу «Книгоспілки», а з 1928-го по 1929 р. працював співредактором «Універсального журналу». Член літературних угруповань «Асоціація панфутуристів», «Комкосмос», «Гарт», ВАПЛІТЕ. Заарештований 29 квітня 1934 р. 19 березня 1935 р. військовий трибунал Українського військового округу засудив його до 10 років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках. 9 жовтня 1937 р. особлива трійка УНКВС Ленінградської обл. засудила його до страти. Розстріляний 3 листопада 1937 р. в Карелії (урочище Сандармох).

Це свідчення Слісаренка я поширював до арешту Ялового в 1933 році серед письменників: Епіка *, Аркадія Любченка **, Ковальова ***, тобто серед таких осіб, яким я вірив, що вони мене не викажуть. Розмовляв я зі згаданими вище особами у дворикові будинку «Слово».

У 1930–1931 роках я зблизився з такими українськими націоналістами, як Сулима **** й Попов. З ними я був знайомий іще з часів спільного навчання в гімназії. З них Попов до мого арешту працював учителем середньої школи, а Сулима десь поза межами Харкова, де точно – не знаю.

У бесідах із ними я говорив про те, що українську культуру пригнічують і українцям не дають можливості розвивати українську культуру.

Попов усіляко намагався наблизити мене до себе. У дуже обережній формі він повідомив мене про існування націоналістичної

---

* Епік Григорій Данилович (1901–1937) – письменник, перекладач, публіцист. Народився на Катеринославщині. Воював в армії УНР. Був членом партії боротьбистів. У 1920 р. вступив до КП(б)У. З 1922 р. працював у культвідділі окружному КП(б)У, потім у губкомі комсомолу. У 1925–1929 рр. навчався в Інституті червоної професури. Був членом спілки селянських письменників «Плуг», ВАПЛІТЕ, «Пролітфронт». У червні 1934 р. виключений з КП(б)У. Заарештований 5 грудня 1934 р. за звинуваченням у належності до «боротьбистської контрреволюційної організації». 28 березня 1935 р. засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках. 9 жовтня 1937 р. засуджений до страти. Розстріляний 3 листопада 1937 р. в Карелії (урочище Сандармох).

** Любченко Аркадій Панасович (1899–1945) – письменник. Народився на Уманщині. Закінчив Сквирську гімназію. Воював у армії УНР. Дебютував у літературі 1923 р. Був членом літературних організацій «Гарт», ВАПЛІТЕ, «Пролітфронт», згодом – СРПУ. Під час Другої світової війни емігрував на Захід. Помер у Німеччині 25 лютого 1945 р. під час хірургічної операції.

*** Ковальов (Ковалів) Левко Борисович (1894–1937) – партійний і громадський діяч, художник, письменник. Народився в Харкові. Навчався в Київському комерційному інституті. Був одним із фундаторів УПСР, згодом – член ЦК УКП(б), з 1920 р. – у лавах КП(б)У. Як художник уславився своїми ілюстраціями до «Блакитного роману» Гната Михайличенка. У 1928–1929 рр. брав участь у виданні «УЖ». Був членом «Техномистецької групи “А”». На час арешту мешкав у Москві, працюючи у Фізико-хімічному інституті ім. Карпова. 27–28 березня 1935 р. засуджений у Києві до 10 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував у «Бамлазі». Розстріляний 26 жовтня 1937 р.

**** Сулима Микола Федорович (1892–?) – український мовознавець. Народився на Харківщині. Закінчив Варшавський університет. Працював професором у Харківському інституті народної освіти. Після звільнення з нього переїхав до Сімферополя, де працював у Кримському педагогічному інституті. Репресований за «український буржуазний націоналізм» у ділянці синтаксису. Подальша доля невідома.

організації, але залучити мене до цієї організації не вдалося з огляду на такі причини: по-перше, мене більше приваблював Епик, а по-друге, Попова невдовзі заарештували й це позбавило його зв'язку зі мною.

Приблизно в цей самий час відбувалися арешти моїх знайомих українських націоналістів, із якими я був пов'язаний: Остапа Вишні, Досвітнього, Пилипенка *, Річицького **. Це змусило мене більш глибоко законспірувати свою контрреволюційну націоналістичну діяльність, проте це не означає, що я її послабив, навпаки, після арештів я став частіше зустрічатися зі Слісаренком, Епіком, Вражливим *** у вже згаданому садку будинку «Слово».

У бесідах із ними я казав, що посадили невинних людей, що Остап Вишня ніякий не терорист.

Я стверджував, що арешти українських письменників – Пилипенка, Остапа Вишні та інших – є наслідок розгубленості й безсилля керівників партії та радянської влади.

---

* Пилипенко Сергій Володимирович (1891–1934) – письменник, громадський діяч, організатор літературного життя. Народився в Києві. До 1919 р. був есером. З 1919-го по 1933 р. – член КП(б)У. Засновник і незмінний керівник спілки селянських письменників «Плут». На момент арешту був директором Інституту Тараса Шевченка. Заарештований 29 листопада 1933 р. за звинуваченням у належності до «терористичної організації та в організації замаху на голову Раднаркому гов. Чубаря». З березня 1934 р. засуджений до страти й невдовзі по тому розстріляний.

** Річицький Андрій (справжнє ім'я: Анатолій Андрійович Пісоцький) (1893–1934) – політичний діяч, публіцист, історик літератури. Навчався в Петровській сільськогосподарській академії в Москві. У 1917 р. став членом УСДРП. Цього ж таки року ввійшов до складу Центральної Ради. На початку 1919 р. став одним із засновників УСДРП (незалежних) та УКП. Редагував орган УКП – газету «Червоний прапор». З 1920 р. був членом ВУЦВК, а в 1923–1924 рр. – завідувачем статистичного відділу Всеукраїнського кооперативного банку. У 1925 р. після розпуску УКП входить до КП(б)У, перегодом обирається кандидатом у члени ЦК КП(б)У. Був редактором Держвидаву УСРР, членом редколегії журналу «Більшовик України», науковим співробітником Інституту Тараса Шевченка, викладав в Інституті червоної професури, був професором Українського інституту марксизму-ленінізму, а одночасно заступником головного редактора «Української радянської енциклопедії». Заарештований у 1933 р. 24 лютого 1934 р. засуджений до страти. Розстріляний 25 квітня 1934 р.

*** Вражливий Василь Якович (справжнє прізвище – Штанько) (1903–1937) – письменник. Народився на Полтавщині. Навчався в Полтавській гімназії. Був членом літературних угруповань «Плут», ВАПЛІТЕ, «Пролітфронт». Заарештований у 1934 р. за звинуваченням у належності до контрреволюційної організації. 28 березня 1935 р. засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував на Соловках. 25 листопада 1937 р. засуджений до страти. Розстріляний 8 грудня 1937 р. в Ленінграді.

У 1932 році зі мною неодноразово говорив письменник Куліш *. Він казав мені, що на Україні навмисно створено голод з метою знищення українського населення, що «справжнім» українцям слід вести організовану боротьбу проти заходів радянської влади.

Більш конкретно Куліш нічого мені не говорив, але для мене було зрозуміло, що Куліш є учасником контрреволюційної організації, оскільки він, розмовляючи зі мною в садку будинку «Слово», натякав, що необхідно залучати на свій бік українців, невдоволених радянською владою.

Аналогічні питання я обговорював і з письменником Епіком. У 1933 році я з ним разом поїхав на полювання в село Новоолексіївку. По дорозі ми розмовляли про літературну діяльність. Епік сказав мені, що в теперішні часи не можна писати «справжні» українські твори, доводиться «пекти» посередні книжечки, щоб зовні здаватися ревним прихильником радянської влади й набути слави.

У подальших бесідах у тому ж таки 1933 році в будинку «Слово» Епік відверто розповів мені, що вся його теперішня літературна діяльність зводиться до того, щоб організувати читача. Він отримує сотні листів від молодих читачів, і серед них є значна кількість таких українців, яких можна використати як кадри для боротьби з радянською владою.

Епік у процесі неодноразових бесід радив мені також зайнятися добром та вербовкою однодумців.

Про подальшу мою контрреволюційну діяльність, пов'язану з Епіком, я буду давати свідчення пізніше.

У тому ж таки 1933 році взимку я познайомився з Річицьким. Я приходив до нього на квартиру, щоб вирішити питання з приводу мого вступу до ВУСПП (Всеукраїнська спілка радянських письменників). Під час бесіди з ним він мені розповідав, що їздив у села по «викачці» хліба, що становище селян жахливе, що він виконував цю роботу з жахом, проте переконався, що на селі з'являється ґрунт для контрреволюційних виступів, селянам тільки потрібно більше уваги з боку «справжніх» українців, які мають підготувати «надійних» людей для боротьби проти заходів, ужитих радянською владою.

---

* Куліш Микола Гурович (1892–1937) – драматург. Народився на Херсонщині. Навчався в Олешківській гімназії, а згодом в Одеській школі прапорщиків. Воював на фронтах Першої світової війни, був у Червоній армії. Після демобілізації працював у системі народної освіти, був членом літературної організації «Гарт». У 1925 р. переїздить до Харкова, де стає одним з найпомітніших діячів ВАПЛІТЕ, а потім «Пролітфронту». Заарештований 8 грудня 1934 р. у зв'язку зі справою «боротьбистської контрреволюційної організації». Конвоюваний до Києва, де 28 березня 1935 р. засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. Відбував покарання на Соловках. 9 жовтня 1937 р. засуджений до страти. Розстріляний 3 листопада 1937 р. в Карелії (урочище Сандармох).

Таким чином, обговорювані питання з Кулішем, Епіком та Річицьким зводилися до одного – вербувати кадри для повстанської діяльності проти радянської влади.

Ці вказівки я цілком підтримав і почав їх виконувати.

Для виконання цього я обрав собі два шляхи:

1. Протягувати у своїй літературній праці націоналізм у такому викладі, щоб привернути на свій бік українські маси, особливо молодь, яку можна було б використовувати для контрреволюційної діяльності.

2. Обробляти в націоналістичному дусі антирадянськи налаштованих селян під час перебування в селах з метою залучення їх до боротьби проти радянської влади.

Ідучи наміченими шляхами контрреволюційної діяльності, я у своїх літературних працях протягував контрреволюційні настанови. Зокрема, у моїй книзі «Як будується оповідання» у вступній статті я написав, що мистецтво для пролетаріату не потрібне. Воно потрібне тільки відмираючим класам, а пролетаріатові воно не потрібне*.

Далі у цій самій книзі трактується пропагандистська робота в робітничому класі.

З написаного випливає заперечення того, що мистецтво відіграє пропагандистську роль.

У книзі «Подорож доктора Леонардо» проводиться думка, що комуністи, а також соціалістичне будівництво, яке вони ведуть, є чужорідним і ворожим тілом для мужицької стихії степів, що ця стихія викидає це чужорідне тіло, виявляючи при цьому всю свою нетерпимість та злість до нього, і що стихією цією є селянство, яке в комуністів заведено називати «куркулями».

Далі в цій самій книзі в завуальованій формі змальовується безперервна лінія «страждання» українського народу.

У «Літературному журналі»** № 1 за 1936 рік надруковано мою повість «Югурта». У цій повісті я змальовував старий Харків. Приблизно в середині твору я в замаскованому вигляді виклав пародію на радянський суд, по суті це була фашистська агітація.

Вийжджаючи на села, я там проводив серед окремих селян агітацію, спрямовану проти заходів радянської влади. Цю контрреволюційну роботу я проводив у таких селах.

У село Олешки, поблизу Херсона, я їхав уперше в 1929 році разом із Хвильовим. Через кілька днів він поїхав звідти до Остапа Вишні. Вдруге я приїздив до Олешок у 1930 році сам. Я дізнався, що в цьому селі відпочивають актори театру «Березіль», пішов до них,

---

* Схожа думка лунає в невеличкому параграфі цієї книги під назвою «Мистецтво дезорганізує людей» (див.: *Йогансен М. Вибрані твори. Видання друге, доповнене / Упорядник Ростислав Мельників. – К., 2009. – С. 555*).

** Таку назву в 1936 р. отримав часопис «Червоний Шлях».

там я зустрівся з актором Гірняком *. Гірняка я знав як українського націоналіста. З ним я розмовляв про українську культуру. Гірняк казав мені, що українській культурі при радянській владі не дають можливості розвиватися. Висміюючи російську культуру, Гірняк возвеличував європейську культуру та галичан. Я цілком поділяв контрреволюційні погляди Гірняка.

У цьому селі я спілкувався з окремими колгоспниками, чиїх прізвищ не знаю, з метою залучення їх до контрреволюційної діяльності.

У 1932 році я двічі їздив до села Полче (Білорусія) разом із письменником Івановим Павлом Миколайовичем **, там ми прожили кілька днів, після чого переїхали до села Куликівка Чернігівської області. У Куликівці ми прожили кілька днів у начальника залізничної станції Дроздівка ***. У 1936 році я вдруге їздив до села Куликівка, прожив там серпень та вересень місяці в колгоспника Береговця Федора Прокоповича. Метою моєї та Іванова поїздки до сіл було вивчати становище села нібито для літературної діяльності, а насправді я ставив перед собою завдання, будучи в селах, проводити роботу щодо залучення прибічників для контрреволюційної діяльності.

У 1931 році я разом з Епіком їздив до села Данівки, що за 20 кілометрів від станції Бобровиця ****.

За завданням Епіка я розмовляв із селянами Данівки, чиїх прізвищ не пригадую, я їм наводив приклади хорошого життя в минулому й розкривав факти дороговизни тепер. У 1932 році я вдруге їздив з Епіком до села Карпилівки Лубенського району Харківської області *****; у цьому селі ми зупинилися на квартирі селянина-одинака, прізвище його я забув, котрий був ревно налаштований проти колгоспів і радянської влади.

Цей одинак цікавився українськими націоналістичними книжками, прохав вислати йому книжки.

---

* Гірняк Йосип Йосипович (1895–1989) – актор і режисер. Народився на Тернопільщині. Акторську кар’єру розпочав у театрі товариства «Руська бесіда». Згодом був актором театру «Березіль» та Київського театру юного глядача. У 1942–1944 рр. працював у драматичній трупі Львівського оперного театру, потім емігрував до Австрії та Німеччини. У 1946 р. разом з дружиною Олімпією Добровольською створив театр-студію. З 1947 р. мешкав у Нью-Йорку, де й помер.

** Іванов Павло Миколайович (1907–?) – прозаїк, член літературної організації «Гарт», один із засновників ВАПЛІТЕ, член «Техномистецької групи “А”». Подальша доля невідома.

*** Дроздівка – село Куликівського р-ну Чернігівської обл.

**** Залізнична станція, розташована за три кілометри від міста Бобровиця по лінії Ніжин – Київ.

***** Тепер – Лубенського р-ну Полтавської обл.

Я не маю сумнівів, що цей одинак був завербований Епіком до націоналістичної організації, на це мені натякнув Епик, коли ми поверталися до Харкова. Я ж із цим одинаком говорив тільки про те, що колгоспи вигідні для держави, а не для колгоспників.

Повертаючись до Харкова із села Карпилівки, Епик у бесіді зі мною повідомив, що існує націоналістична організація, яка ставить собі за мету створення підпільних осередків у селах і підготовку кадрів для повалення радянської влади.

Про існування підпільної націоналістичної організації я здогадався раніше з огляду на бесіди з Епіком, проте прямо він мені про це не казав.

Я цілком поділяв погляди Епіка щодо потреби вести боротьбу проти радянської влади, дав згоду на участь у діяльності підпільної націоналістичної організації і займатися вербуванням учасників. Виконуючи завдання Епіка, я приступив до вербування учасників організації.

Я завербував письменника Іванова Павла Миколайовича, колишнього члена КП(б)У, виключеного в 1935 році. З ним я не раз розмовляв на антирадянські теми. Я йому казав, що арешти українців-письменників проводять, маючи на меті придушити українську культуру, натомість звільняючи шлях виключно для російської інтелігенції.

Іванов цілком поділяв мої націоналістичні антирадянські погляди.

У процесі багаторазових бесід із ним я намагався довести йому, що треба організовано діяти проти політики, яку веде радянська влада, що необхідно готувати кадри для боротьби проти радянської влади.

У 1935 році я був на квартирі в Іванова, бесіда з ним була про невдоволення радянською владою та боротьбу з нею.

Цього разу я повідомив йому про існування націоналістичної організації й запропонував узяти участь у її діяльності. Іванов дав мені згоду взяти активну участь у роботі організації. Я йому дав завдання, щоб він зайнявся пошуком надійних кадрів для залучення їх до організації.

Другим я завербував до організації Ковальчука Миколу (по-батькові не пригадую). Його я знаю з 1935 року. З ним я неодноразово розмовляв під час нашого спільного перебування в Ірпені взимку 1937 року.

Ми обидва висловлювали невдоволення національною політикою радянської влади.

Ковальчук казав, що при радянській владі українська культура пригнічується, а справжніх українців заарештовують і невинних засилають у далекі місця.

Я сказав Ковальчукові, що українцям стане краще тільки тоді, як Україна буде «незалежною», а це можливо втілити лише завдяки організованим діям і залученню до цього «вірних» синів України.

Ковальчук цілком поділяв мої антирадянські погляди.

Навесні 1937 року я був на квартирі Ковальчука. Тут продовжував розмовляти з ним на антирадянські теми. Під час цих бесід я йому повідомив, що належу до української антирадянської організації, і запропонував узяти участь в її діяльності.

Ковальчук дав згоду брати участь у діяльності організації.

Окрім того, я ще займався залученням учасників організації для націоналістичної повстанської діяльності на селах.

На Заячому хуторі Зміївського району я завербував для націоналістичної повстанської діяльності Богацького Григорія (повуличному «Клишоногий»). Я його знаю з 1927 року. Бесідував з ним на антирадянські теми. Неодноразово приїздив до нього. Він виказував невдоволення заходами партії та радянської влади. Це дало мені привід поставити перед ним питання про необхідність боротьби проти радянської влади.

Богацький у 1932 році дав згоду взяти активну участь у діяльності націоналістичної повстанської організації.

У селі Олешках Херсонського району я завербував у 1930 році одного молодого селянина — хлопця 21–22 років на ім'я Валюк (прізвища його не знаю).

З ним я неодноразово розмовляв на антирадянські теми, він виказував невдоволення заходами радянської влади, це дало мені привід поставити перед ним питання про його участь у боротьбі з радянською владою. Він дав мені згоду взяти участь в організації, яка ставить собі за мету повстання проти радянської влади.

Питання: Ви не дали свідчень про Вашу терористичну діяльність. Дайте про це свідчення.

Відповідь: Націоналістична організація, до якої я був завербований Епіком, стояла на терористичних позиціях. Про це мені Епик розповідав неодноразово. У жовтні місяці 1934 року Епик під час бесіди зі мною сказав, що потрібно використовувати момент, коли члени уряду бувають у селах і в колгоспах, з метою здійснення щодо них терористичних актів. Епик мені сказав, що втілити це в життя можна буде за таких умов: він дізнається, коли й куди саме керівники партії та уряду виїздять на села в службових справах, ми з Епіком поїдемо на полювання в те саме село, де перебуватимуть керівники партії та уряду, і здійснимо терористичний замах, використовуючи задля цього свої мисливські рушниці. Я дав Епікові згоду виконати терористичний акт за його вказівкою.

Питання про терор я ще обговорював з Булатовичем Миколою Євгеновичем* наприкінці 1935 року в Києві, у приміщенні редакції «Літературної газети»**.

На початку нашої бесіди Булатович цікавився, хто в Харкові продовжує «справу» контрреволюційної діяльності Епіка. Коли я йому повідомив, що в Харкові націоналістична контрреволюційна діяльність продовжується, Булатович, звертаючись до мене, сказав, що треба починати діяти більш рішуче. Тоді ж він сказав, що потрібно почати здійснювати терористичні акти щодо керівників партії та уряду.

На моє запитання: яким чином організувати зустріч з керівниками партії та уряду, – Булатович відповів, що хай це мене не турбує, організацію зустрічей буде забезпечено, а мені потрібно лише здійснити терористичний акт.

Я дав Булатовичу згоду виконати терористичний акт щодо керівників партії та уряду, але цього не зробив через обставини, які від мене не залежали.

Питання: Ви не дали свідчень про Ваші зв'язки та діяльність з іншими учасниками організації, але про це Ви будете свідчити додатково.

Протокол прочитаний, записаний вірно; розписуюся.
М. Йогансен

Допит провів:
тимчасовий виконувач обов'язків*** начальника 6 відділення
молодший лейтенант державної безпеки
(Замков)

Вірно:
оперуповноважений IV відділу
молодший лейтенант державної безпеки
(Співак)

АУСБУХО, стр. 015614, арк. 11–25.

---

* Булатович Микола Євгенович (1909–1937) – поет і журналіст. Народився 14 лютого 1909 р. на Київщині. Був членом літературних угруповань «Нова генерація», ВУСПП. Заарештований 14 серпня 1937 р. за звинуваченням у належності до української націоналістичної терористичної організації. 2 вересня 1937 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР засудила його до страти. Розстріляний наступного дня в Києві.

** «Літературна газета» була заснована в Києві 1927 року як орган ВУСПП.

*** Фраза «тимчасовий виконувач обов'язків» відповідає російському скороченню «врид».

Протокол допиту Михайла Гервазійовича Йогансена від 17 жовтня 1937 року

Питання: На попередньому допиті Ви не дали свідчень про всі Ваші контрреволюційні зв'язки та про Вашу контрреволюційну діяльність. Пропоную дати правдиві свідчення.

Відповідь: Я справді на попередньому допиті не розповідав про всі мої контрреволюційні зв'язки і про мою контрреволюційну діяльність. Я не дав свідчень про знайомого мені учасника націоналістичної контрреволюційної організації Булатовича Миколу Євгеновича.

З ним я неодноразово зустрічався в редакції «Літературної газети», де він працював секретарем. Мені він не раз читав свої вірші антирадянського змісту й прохав дати позитивну рецензію на його літературну працю. Я йому обіцяв дати позитивну рецензію на його збірку віршів.

У ході подальших бесід Булатович, не маючи сумніву в моїх антирадянських переконаннях, запропонував мені зайнятися антирадянською пропагандою з метою виховання молоді в націоналістичному дусі. Тоді ж у 1934 році Булатович мені повідомив, що він є членом підпільної контрреволюційної організації і сподівається в моїй особі знайти підтримку при проведенні ним контрреволюційної роботи. Я йому відповів згодою.

У 1935 році я зустрічався і розмовляв з Булатовичем у Києві; він мені повідомив, що продовжує проводити контрреволюційну роботу. Про це він мені розповідав і наприкінці 1936 року.

Булатович мені розказував, що він висуває «своїх» людей і назвав мені Чигирина *, Смілянського ** та інші прізвища, які я забув.

Цього разу він мені знову сказав, що продовжує контрреволюційну роботу, спрямовану на виховання молоді в націоналістичному дусі.

---

* Чигирин Віталій Єлисейович (1908–1937) – письменник і журналіст. Народився 11 травня 1908 р. на Черкащині. Працював як журналіст, зокрема (з 1935 р.) в редакції «Літературної газети». Член ВУСПП. Заарештований 22 квітня 1937 р. за звинуваченням у належності до української націоналістичної терористичної організації. 14 липня 1937 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР засудила його до страти. Розстріляний наступного дня в Києві.

** Смілянський Леонід Іванович (1904–1966) – письменник, журналіст, кіносценарист, літературний критик. Народився в Конотопі на Сумщині. Закінчив Київський інститут народної освіти. У 1928–1931 рр. навчався в аспірантурі при Київській філії Інституту Тараса Шевченка. Був членом літературних організацій «Гарт», «Молодняк», ВУСПП. Помер 1966 р. в Києві.

У 1936 році я був у Києві, і під час однієї з бесід Булатович Микола Євгенович спитав у мене: хто в Харкові продовжує «справу» Епіка?

Булатович цікавився націоналістичною контрреволюційною діяльністю в Харкові й тим, хто керує цією роботою після арешту Епіка. Я йому розповів, що контрреволюційна робота триває.

Булатович у приміщенні редакції «Літературної газети», звертаючись до мене, сказав: «Час розпочати активні дії», він прямо сказав: «щодо здійснення терористичних актів проти керівників партії та уряду». На поставлене мною питання, яким чином організувати зустріч із керівниками партії та уряду, Булатович мені відповів, що організацію зустрічі буде забезпечено, а мені треба лише здійснити терористичний акт. Я дав Булатовичу згоду на виконання терористичного акту щодо керівників партії та уряду.

На початку 1937 року я зустрівся з моїм старим приятелем, письменником Семенком *, він запросив мене до себе на квартиру. Під час бесіди зі мною він жалівся, що його затирають і не друкують деякі його твори. Зокрема, він говорив про свою поему «Німеччина» **, яку він намагався надрукувати, зберігши її антирадянський зміст.

У подальших бесідах зі мною Семенко мені казав, що українську літературу та українських письменників затирають, що проти цього слід боротися, залучаючи до цього «справжніх» українців.

Семенко мені запропонував узяти участь у боротьбі проти національної політики радянської влади. Він дав мені конкретні завдання:

---

* Семенко Михайль (Михайло Васильович) (1892–1937) – поет, публіцист, драматург, теоретик і незмінний лідер українського футуризму. Народився на Полтавщині. Навчався в Санкт-Петербурзькому психоневрологічному інституті. З початком Першої світової війни був мобілізований і опинився у Владивостоці. У 1918 р. повернувся на Україну, працював у київському журналі «Мистецтво». За часів денікінщини був кинутий до Лук'янівської в'язниці. У 1921 р. був членом делегації УСРР на підписанні Ризької угоди між РРФСР та УСРР, з одного боку, і Польщею – з другого. З 1922 р. працював у повпредстві УСРР у Москві. З 1924-го по 1927 р. – головний редактор Одеської кінофабрики, з 1929 р. – заступник голови Всеукраїнської асоціації революційного кіно. Водночас був організатором низки літературних угруповань: «Фламінго», «Ударна група поетів-футуристів», «Аспанфут», «Комункульт», «Нова генерація»; футуристичних видань: «Семафор у майбутне», «Катафалк мистецтв», «Гонг комункульту», «Бумеранг», «Нова генерація». З 1934 р. – член СРПУ. Навесні 1937 р. заарештований за звинуваченням у належності до троцькістської організації. Розстріляний 24 жовтня цього ж таки року.

** Поема «Німеччина» (1936) стала останнім твором Михайля Семенка.

– проводити контрреволюційну агітацію, спрямовану проти заходів радянської влади щодо боротьби з націоналістами. Порівнювати здійснювані тепер арешти українських літераторів з репресіями, яких царизм уживав стосовно Шевченка;

– залучати до націоналістичної діяльності молодь, виховуючи її в націоналістичному дусі;

– протягувати в літературній роботі націоналістичні концепції, маскуючи їх сатирою на довоєнну Росію та Україну.

Із цими вказівками Семенка я цілком погодився і взяв їх до виконання.

Питання: З ким іще Семенко був пов'язаний у контрреволюційній діяльності?

Відповідь: Мені відомо, що Семенко в Харкові був пов'язаний із Касяненком Євгеном *, Маловічком Іваном **, Полторацьким Олексієм *** та Диким Антоном ****. Усі вони є членами спілки письменників і мешкають в будинку «Слово».

---

* Касяненко Євген Іванович (1889–1937) – авіаконструктор, партійний діяч, журналіст, перекладач, видавець. Свого часу був членом Центральної Ради від УСДРП. У 1918 р. вступив до КП(б)У. Працював у торговому представництві УСРР у Німеччині, редагував газету «Вісті ВУЦВК», журнал «Всесвіт». З 1931 р. – інженер Харківського авіаційного заводу, потім – старший конструктор Московського заводу ім. Авіахіму. Заарештований 11 липня 1937 р. і за вироком військової колегії Верховного суду СРСР розстріляний.

** Маловічко Іван Кирилович (1909–1937) – письменник і журналіст. Народився 7 листопада 1909 р. на Черкащині. Навчався в Одеському кінотехнікумі. Працював у харківській газеті «Ленінська зміна». Належав до літературного угруповання «Нова генерація». Заарештований 21 вересня 1937 р. в Харкові за звинуваченням у належності до української націоналістичної терористичної організації. 17 листопада 1937 р. засуджений до страти. Розстріляний 26 листопада 1937 р. в Києві.

*** Полторацький Олексій Іванович (1905–1977) – письменник, літературний критик, публіцист, сценарист. Народився в Чернігові. Навчався на філологічному факультеті Київського університету. З 1931 р. працював редактором на Одеській кінофабриці, був викладачем Харківського українського комуністичного інституту, співробітником редакцій кількох газет і журналів. Належав до кола панфутуристів. Учасник Другої світової війни. Після війни був, зокрема, редактором журналу «Вітчизна», а з 1958-го по 1971 р. – головним редактором журналу «Всесвіт». Помер у Києві 15 березня 1977 р.

**** Дикий Антін Васильович (1900–1937) – письменник. Народився на Полтавщині. Навчався в Комуністичному університеті ім. Артема. Був членом спілки селянських письменників «Плуг» та ВУСПП. Заарештований у Харкові 12 жовтня 1937 р. за звинуваченням в участі в антирадянській українській терористичній організації. 30 грудня 1937 р. засуджений до страти. Розстріляний у Харкові 31 грудня 1937 р.

Питання: Яку контрреволюційну роботу виконували згадані особи?

Відповідь: Зі згаданими особами Семенко неодноразово зустрічався, розмовляв з ними на антирадянські теми й так само, як і мені, давав кожному завдання:

– Касяненкові – проводити націоналістичну шкідницьку роботу під час виконання літературних перекладів українською мовою. Цю роботу Касяненко виконав під час перекладу роману Рабіча «Бронепоезд Лихтенауер» *;

– Маловічку – здійснювати шкідництво в газетній роботі, де він працював;

– Полторацькому – протягувати націоналістичні концепції в лекціях та доповідях;

– Дикому – розповсюджувати контрреволюційні чутки про радянську владу й агітувати проти заходів радянської держави.

Протокол прочитаний, записаний вірно;
розписуюся.
М. Йогансен

Допит провів:
тимчасовий виконувач обов'язків ** начальника
6 відділення
молодший лейтенант державної безпеки
(Замков)

Вірно:
оперуповноважений IV відділу УДБ
молодший лейтенант державної безпеки
(Співак)

АУСБУХО, спр. 015614, арк. 51–55.

---

* Ідеться про роман австрійського письменника-комуніста Рудольфа Рабіча-Преловського (1894–1937) «Panzerzug Lichtenauer». Сам Рабіч-Преловський 29 квітня 1937 р. був заарештований за звинуваченням у контрреволюційній фашистській діяльності та зв'язках із троцькістами, засуджений до страти 28 жовтня 1937 р. й розстріляний у Харкові 9 листопада цього ж таки року.

** Фраза «тимчасовий виконувач обов'язків» відповідає російському скороченню «врид».

Протокол допиту звинувачуваного Михайла Гервазійовича Йогансена

від 17 жовтня 1937 року
(продовження)

Питання: На попередніх допитах Ви не дали свідчень про Ваші контрреволюційні зв'язки з Мельником Степаном *.

Відповідь: Визнаю, що я справді на попередніх допитах не дав свідчень про мої контрреволюційні зв'язки з Мельником Степаном.

Знаю його з 1927 року. Починаючи з 1932 року, я з ним неодноразово зустрічався й ми розмовляли на антирадянські націоналістичні теми.

Пригадую, влітку 1933 року я зустрів Мельника на вулиці К. Лібкнехта **. У розмові він захоплювався Хвильовим та Яловим (перший наклав на себе руки, а другого було заарештовано як націоналіста).

Він називав їх борцями за «національну ідею» і сказав мені, що, оскільки обидва ці борці загинули, іншим українським націоналістам слід діяти обережно, щоб зберегти українські кадри.

Після цього я тривалий час з Мельником не зустрічався – він працює десь поза межами Харкова.

Навесні 1937 року я вдруге зустрівся з Мельником в садку будинку «Слово». Під час бесіди зі мною він казав, що за радянської влади тільки шахраї мають можливість друкувати свої твори, а чесним письменникам, маючи на увазі мене, доводиться займатися перекладами, що взагалі найкращі українські кадри винищуються радянською владою і для збереження їх ліпше за все виїхати на певний час за межі України.

Мельник радив мені також поїхати з України, щоб уникнути репресій.

Я погодився з думкою Мельника, але відклав виконання цього до осені 1937 року.

Питання: Що Вам відомо про причетність Мельника до контрреволюційної організації?

---

* Мельник Степан Олександрович (?–1937) – журналіст і письменник. Свого часу належав до футуристичних організацій «Бумеранг», «Асоціації панфутуристів», «Нова генерація». Заарештований і страчений у 1937 р. У «сталінських списках» фігурує під 21 жовтня 1937 р.

** У 1924–1941 рр. центральна вулиця Харкова – Сумська – називалася вулицею Карла Лібкнехта.

Відповідь: З розмов із Мельником я встановив, що він був тісно пов'язаний із Семенком (заарештованим за націоналістичну діяльність) та іншими українськими націоналістами: Маловічком, Полторацьким і Касяненьком.

Під час останньої бесіди зі мною навесні 1937 року він мені розповів, що належить до контрреволюційної фашистської організації, пропонував і мені взяти участь у діяльності цієї організації, на що я йому відповів, що я вже до такої організації належу.

Більше жодних розмов контрреволюційного плану я з Мельником не мав.

Протокол прочитаний, записаний вірно.

М. Йогансен

Допит провів:
тимчасовий виконавч обов'язків * начальника
3 відділення IV відділу УДБ
молодший лейтенант державної безпеки
(Замков)

АУСБУХО, стр. 015614, арк. 62–63.

Майк Йогансен про Степана Мельника

Степан Мельник

Зі Степаном Мельником я знайомий, здається, з 1927 року, але розмовляти з ним почав тільки з 1933 року, з моменту арешту Ялового **. З цієї миті я вже знав Мельника як націоналіста, що належав до контрреволюційної фашистської терористичної організації. На цьому ґрунті в мене з ним відбулася перша розмова, яку я пам'ятаю.

Я зустрів Мельника на вулиці К. Лібкнехта влітку 1933 року. Він сказав, що збирається виїхати кудись у Росію, щоб уникнути «неприємностей» на Україні. Потім розмова зайшла про арешт Ялового та смерть Хвильового. Мельник висловив свій захват і першим, і другим як літераторами й борцями за українську «національну ідею» і тут-таки додав, що оскільки ці обидва борці загинули, то всім іншим націоналістам слід переїздити кудись у РРФСР на проживання, щоб зберегти націоналістичні кадри.

* Фраза «тимчасовий виконавч обов'язків» відповідає російському скороченню «врид».

** Михайло Яловий був заарештований 12 травня 1933 р.

Потім Мельник поїхав, і я його не зустрів. Я не зустрів його й після свого приїзду з Емби * впродовж доволі тривалого часу. Він працював у якихось газетах не на Україні.

Уже в 1937 році я знову зустрів його в садку будинку «Слово», і ми розмовляли спочатку в садку, а потім ідучи вулицею. Це було навесні 1937 року.

Розмова, як зазвичай, почалася з літератури. Мельник обурювався тим, що, мовляв, літературні шахраї на зразок Микитенків **–Кириленків*** розкошують і повним ходом друкуються, тим часом як мені, Йогансену, часто доводиться займатися перекладами.

Він казав, що, мовляв, найкращі кадри націоналістів викорінюються, знищуються радянською владою, про те, що, мовляв, треба їхати кудись у Росію або в Сибір, щоб урятувати себе під час викриття націоналістів.

Мельник радив мені стати на цей шлях і висловлював жаль, що сам повернувся в Україну.

Я погоджувався з ним, вважаючи, що його політичний досвід більший за мій (адже він був старим газетним працівником). Але мені хотілося відкласти від'їзд на осінь 1937 року, коли я мав

---

* Емба – річка в Казахстані. Йогансен був у творчому відрядженні в Косцагилі – центрі Ембінського нафтового району. Наслідком цього відрядження стала книга 1936 р. «Кос-Чагил на Ембі».

** Микитенко Іван Кіндратович (1897–1937) – письменник і драматург. Народився на Херсонщині. Навчався в Херсонському військово-фельдшерському училищі. З 1914 р. – на фронтах Першої світової війни. Після демобілізації навчається в Одеському медичному інституті й починає займатися літературою, ставши учасником групи «Потоки Октября». Згодом був керівником одеської філії «Гарту». У 1926 р. переїжджає до Харкова, де невдовзі стає одним з керівників ВУСПП, згодом – СРПУ, помітним літературним та партійним функціонером. Зокрема, він був членом правління Спілки письменників СРСР, членом ВУЦВК, делегатом XII й XIII з'їздів КП(б)У, членом Міжнародного бюро боротьби з фашизмом, учасником міжнародних антифашистських конгресів письменників на захист культури в Парижі й Мадриді. З жовтня 1937 р. виключений з КП(б)У. Загинув за нез'ясованих обставин 18 жовтня 1937 р.

*** Кириленко Іван Улянович (1903–1938) – письменник. Народився на Катеринославщині. Був членом письменницьких організацій «Плуг», «Гарт», ВУСПП. Обіймав посади редактора журналу «Червоний Шлях», відповідального секретаря СРПУ, був особистим секретарем голови ВУЦВК Григорія Петровського. Заарештований за звинуваченням у шпигунстві та участі в контрреволюційній націоналістичній організації й засуджений до страти (у «сталінських списках» фігурує під 12 вересня 1938 р.). Розстріляний 23 вересня 1938 р.

завершити переклад «Пісні про Гайявату» Лонгфелло * українською мовою.

Ця розмова була нашою останньою зустріччю з Мельником. Удома він у мене не бував, а я не знав, де він мешкає.

Я гадав, що мені ще раз пощастить його побачити, щоб розпитатися про те, куди зручніше їхати до Росії, але цьому завадив його арешт. Невдовзі після цього було заарештовано й мене.

Степан Мельник належав, як з'ясувалося, до групи Семенка, з якою був пов'язаний старими аспанфутівськими симпатіями (по групі «Асоціація панфутуристів», до якої він раніше належав).

Ці самі аспанфутівські симпатії пов'язували його з Яловим. Разом із Семенком, Маловічком, Полторацьким, Касяненьком він належав до контрреволюційної фашистської підпільної організації націоналістів. Про це він устиг мені розказати під час останньої розмови.

17/X 1937М.

Йогансен

АУСБУХО, спр. 015614, арк. 67–70.

Протокол очної ставки між звинувачуваними Мельником Степаном Олександровичем та Йогансеном Михайлом Гервазієвичем

м. Харків, 18 жовтня 1937 року

Після з'ясування того, що звинувачувані Мельник та Йогансен знають один одного і що в них немає жодних особистих рахунків, їм було поставлено такі питання:

Питання звинувачуваному Мельнику: Що Вам відомо про причетність Йогансена до антирадянської організації?

Відповідь: Мені про це нічого не відомо.

Питання звинувачуваному Йогансену: Звинувачуваний Мельник каже правду, відповідаючи на поставлене йому питання?

Відповідь: Мельник каже неправду. Як Мельникові, так і мені було відомо про те, що кожен із нас належить до однієї й тієї самої антирадянської націоналістичної організації. Це було відомо

---

* Генрі Водсворт Лонгфелло (1807–1882) – американський поет. Його найвидатнішим твором є написана в 1855 р. поема «Гайявата» («Hiawatha»). Українською мовою її вперше переклав 1899 р. Панас Мирний.

з наших неодноразових зустрічей, під час яких ми відверто обмінювалися нашими антирадянськими настроями, виявляли вороже ставлення до комуністичної партії та радянської влади, головним чином у питаннях національної політики. З огляду на ці наші бесіди для нас було абсолютно зрозуміло, що ми взаємно належимо до однієї групи однодумців. Більш конкретно та чітко з питання про нашу участь в антирадянській націоналістичній організації я та Мельник говорили навесні 1937 року під час зустрічі на вулиці біля будинку «Слово», коли я потім пішов його продовжати.

Розмова наша зводилась до того, що українські кадри знищуються, що винуватці нищення цих кадрів рано чи пізно пошкодують, особливо ті, хто знищив Куліша як драматурга, що ця помста буде у формі терористичного акту, проте наразі він вважає мить невідходящою для цього, натомість більш доцільним буде поїхати з України, щоб таким чином зберегти себе для майбутньої боротьби. Те саме він радив зробити й мені. Саме тоді Мельник прямо розповів мені про свою причетність до націоналістичної групи, що проводить боротьбу з радянською владою всіма можливими методами: від пропаганди до терору, – назвав мені як учасників цієї групи Маловічка, Полторацького, Семенка й сказав, що Семенко має приїхати з Києва, немовбито для читання власної поеми, а насправді для зв'язку з учасниками націоналістичної групи, і в нього, Мельника, є відомості про те, що Семенко зв'яжеться також зі мною – Йогансенем. Мельник казав, що він у своїй антирадянській діяльності підтримує зв'язок із Маловічком.

Мельник запропонував тоді й мені активно долучитися до діяльності націоналістичної організації, узгоджуючи свою роботу з ним, але я відповів, що в цьому немає потреби, оскільки належні зв'язки в моїй антирадянській організаційній діяльності я маю.

Питання звинувачуваному Мельнику: Чи підтверджуєте Ви свідчення Йогансена про Вашу та його причетність до націоналістичної організації?

Відповідь: Я не заперечую, що належу до антирадянської націоналістичної організації, проте ніколи не знав, що до неї належить Йогансен, хоч він у розмовах зі мною висловлював антирадянські погляди такою самою мірою, як і я. Справді, навесні 1937 року в мене була зустріч із Йогансенем, за умов ним змальованих.

Під час розмов на різні теми я вказав Йогансену на розгром українських націоналістичних культурних сил, який тривав, і саме тому порадив Йогансену поїхати з України, щоб урятувати себе. Я казав, що значно краще почував себе, працюючи не на Україні, і що шкодую про своє повернення сюди.

Про те, що я належу до антирадянської націоналістичної організації, я Йогансенові не казав, і він, своєю чергою, також не казав мені про свою належність до організації.

Свідчення записані з наших слів
вірні і нам зачитані, про що й розписуємось.

Йогансен
Мельник

Очну ставку провели:
тимчасовий виконавач обов'язків* начальника 6 відділення IV
відділу УДБ
молодший лейтенант державної безпеки
(Замков)

Оперуповноважений
3 відділення IV відділу УДБ
(Половецький)

Ⓜ   Ⓜ
АУСБУХО, спр. 015614, арк. 78–80.

Література

1. Див.: Архів Розстріляного Відродження: матеріали архівно-слідчих справ українських письменників 1920–1930-х років / Упорядкування, передмова, примітки та коментарі Олександра й Леоніда Ушкалових. – К.: Смолоскип, 2010. – 456 с.
2. Див.: Йогансен М. Вибрані твори. Видання друге, доповнене / Упорядник Ростислав Мельників. – К.: Смолоскип, 2009.

---

* Фраза «тимчасовий виконавач обов'язків» відповідає російському скороченню «врид».